

УДК 331.5.024.5

І. О. Штундер,
д. е. н., доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-7778-3072

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.13—14.10

МІГРАЦІЙНИЙ ВПЛИВ НА СУЧАСНИЙ РИНОК ПРАЦІ

I. Shtunder,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economic Theory
and Competition Policy, State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

MIGRATION INFLUENCE ON THE MODERN LABOR MARKET

Розглянуто процеси пов'язані з міграцією населення України у зв'язку з війсьними діями на її території та їх вплив на ринок праці. Обґрунтовано, що у випадку затяжної війни особливо проблематичною є незворотня міграція та втрата інтелектуального потенціалу молоді. Доведено, що переважна більшість зовнішніх мігрантів є люди з вищою освітою та високими професійно-кваліфікаційними характеристиками. Досліджено проблеми внутрішньої міграції та внутрішньо переміщених осіб в межах України. Систематизовано наслідки вимушених міграційних процесів для робочої сили та вітчизняного ринку праці. Доведено, що неповоротні міграції негативно впливатимуть на ринок праці та гальмуватимуть післявоєнну відбудову. Обґрунтовано необхідність напрацювання програм щодо повернення громадян України, їх адаптації до нових умов та повноцінної реінтеграції в повоєнне соціально-економічне життя.

The processes related to the migration of the population of Ukraine in connection with military actions on its territory and their impact on the labor market are considered. The directions of forced external and internal migrations of the population are justified. It is argued that in the event of a protracted war, irreversible migration and the loss of the intellectual potential of young people are particularly problematic. It has been proven that the vast majority of external migrants are people with higher education and high professional qualifications. Such employees are competitive in local labor markets. The relationship between the duration of hostilities and the adaptation of workers to a new place of residence, their ability to find work, rent housing, and place their children in educational institutions abroad was studied. The problems of internal migration and internally displaced persons within Ukraine were studied. Internal migrations caused by hostilities are of a forced nature and are associated with the loss of work, the social status of the migrants, their well-being, and the destruction of housing. There is an excessive concentration of immigrants in the western regions, which affects the infrastructure, labor market and housing of these regions. The tendency to internal displacement will be all the more pronounced, the longer the hostilities drag on, the more devastating their consequences will be. Therefore, it is necessary to take into account that such events will be a significant factor in the redistribution of the population on the territory of Ukraine not only in the short term, but and in the medium term, which will obviously affect the configuration and dynamics of the labor market. The consequences of forced migration processes for the workforce and the domestic labor market are systematized. It has been proven that irreversible migrations will negatively affect the labor market and hamper post-war reconstruction. The need to develop programs for the return of Ukrainian citizens, their adaptation to new conditions and full reintegration into the post-war socio-economic life is substantiated.

Ключові слова: міграція, ринок праці, зайнятість, попит, пропозиція.

Key words: migration, labor market, employment, demand, supply.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринок праці є важливою складовою економічної системи, взаємопов'язаний з іншими видами ринків та має специфічний об'єкт купівлі-продажу. Дисбаланс між попитом та пропозицією, високий рівень безробіття, проблеми працевлаштування молоді та висококваліфікова-

них працівників, регіональні та секторальні диспропорції зайнятості, глобалізаційні виклики тощо. В умовах воєнного стану усі ці процеси набули ще більшої гостроти та примножились новими загрозами нормальному функціонуванню ринку праці. Наслідком широкомасштабних воєнних дій стали фізичні руйнуван-

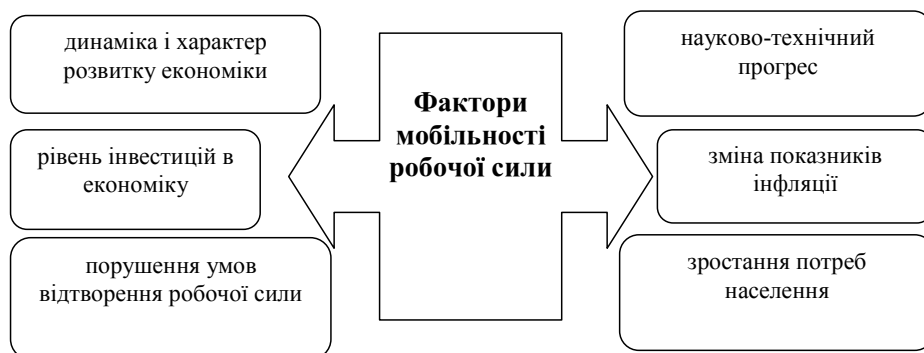


Рис. 1. Фактори, що впливають на рівень мобільності робочої сили

Джерело: розроблено автором.

ня великої кількості підприємств, втрата робочих місць, спрямування працівників у безстрокові відпустки, величезні втрати доходів підприємницького сектору, міграція робочої сили та бізнесу у інші, більш безпечні регіони України та за кордон.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблем міграції населення та її впливу на вітчизняний ринок праці займаються такі вчені як Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Власюк, В. Геєць, А. Кравченко, О. Крушельницька, Н. Марченко, О. Позняк, І. Прибиткова, С. Мельник та ін. Трудову міграцію традиційно пов'язують зі здатністю працівників пристосовуватися до мінливих умов виробництва, до зміни трудових функцій, місць прикладання праці, готовністю до перманентного підвищення кваліфікації, освоєння нових професій, а також сукупністю реальних процесів переміщення робочої сили в економічному та географічному просторі. Дослідження в основному стосувалися з'ясування причин, масштабів та наслідків міграції в сучасному світі та Україні через призму світових глобалізаційних процесів, пандемії COVID-19, регіональних проблем. Проте, нова реальність воєнного стану вимагає глибокого аналізу міграційних процесів через їх вплив на особливості функціонування вітчизняного ринку праці, зайнятості, безробіття, динаміки робочих місць та робочої сили, оплати праці, якості трудового життя, збереження фізичного та інтелектуального потенціалу, соціального захисту найманого працівника в умовах війни.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження впливу зовнішніх та внутрішніх міграцій на ринок праці та зайнятість населення, викликаного запровадженням воєнного стану в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загалом міграція робочої сили є показником її мобільності так як істотно розширює можливості працевлаштування та отримання вищої заробітної плати, збільшує шанси працівника на працевлаштування, забезпечує підвищення продуктивності праці, зумовлює економічне зростання та підвищення рівня життя населення, дає змогу зблизити рівні життя різних груп населення та різних регіонів. Адже з виїздом населення з бідніших територій заробітна плата там зростає, а рівень безробіття скорочується. Традиційні фактори, які чинять вплив на ступінь мобільності робочої сили зображені на рис. 1.

Події останніх років, пов'язані з пандемією COVID-19 дещо призупинили ці процеси через закриття кордонів та знизили ступінь інтенсивності міграційних процесів у світі та Україні. Але з початком воєнних дій на території України ці процеси суттєво активізувалися.

За даними Державної прикордонної служби, з України виїхало близько 4,8 млн людей. За даними ООН Україну залишило 6,5 млн людей. Чисельність тих, хто перебував за кордоном на початок війни приблизно 3—3,5 млн осіб. Тобто цифра зросла приблизно на 2,8 млн. Повернення громадян до України залежить від кількох чинників: якщо гаряча фаза війни закінчиться відносно швидко, то незворотня міграція, за оцінками експертів, становитиме 500—600 тис. осіб, якщо ж війна затягнеться, особливо її гаряча фаза, то багато людей переїдуть до Польщі, Словаччини, Чехії, Німеччини, Італії, США на більш тривалий час. Тоді незворотна міграція може сягнути п'яти мільйонів [3]. При затяжних воєнних діях багато громадян, які емігрували з України — а це переважно молоді жінки та діти, зможуть адаптуватись за кордоном, внаслідок чого після закінчення війни багато чоловіків переїде за кордон до

**Таблиця 1. Безробіття населення
(за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2019–2021 роках**

	2019	2020	2021
безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб	1 487,7	1 674,2	1 711,6
вивільнені з економічних причин, %	21,5	22,9	27,1
звільнені за власним бажанням, за угодою сторін, %	39,6	34,1	32,4
звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму, %	8,9	9,7	9,6
не працевлаштовані після закінчення закладів освіти, %	9,4	9,3	10,2
робота має сезонний характер, %	9,6	10,2	9,4
не зайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків тощо, %	3,3	2,9	4,1
звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії, %	3,4	3,0	2,4
демобілізовані з військової строкової служби, %	0,8	0,5	0,6
інші причини, %	3,5	7,4	4,2

Джерело: [10].

своїх сімей. З одного боку — відбудеться возз'єднання родин, але негатив ситуації в тому, що вони швидше за все не повернуться в Україну. Постане черговий виклик, яким чином відновлювати економіку України після війни, в умовах внутрішньої міграції. Різкого стрибка народжування дітей, як було після Другої світової війни, в Україні очікувати не слід. Народжуваність зростає лише в тому випадку, коли буде стрімке підвищення рівня та якості життя і покращення добробуту населення [3]. Переважна більшість зовнішніх мігрантів — люди з вищою освітою. За різними даними, їх частка серед тих, хто виїхав, становить 60-70%. Ці люди є конкурентоспроможними на місцевих ринках праці. Якщо війна триватиме ще кілька місяців, значна частина цих людей знайде роботу, відповідно, зможе винайняти прийнятне для себе житло. Діти почнуть відвідувати садочки, школу, вищі навчальні заклади. І тоді виникне питання про повернення таких громадян. Тому питання про повернення зовнішніх мігрантів на пряму пов'язане з тривалістю гарячої фази війни [4].

За даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) лише 42,9% українців готові планувати майбутнє для своїх дітей та онуків в Україні. Водночас при поверненні громадян України додому, державі слід зосередитись на мігрантах, яких можна умовно поділити на дві категорії: ті, хто виїхав через знищене житло, та ті, хто виїхав з економічних причин. Тим, хто виїхав як біженці, в яких просто фізично знищили житло, держава має допомогти з його відновленням. Тих мігрантів, які виїхали з економічних причин і хочуть збільшити свої доходи за кордоном швидко повернути не

вдасться. Держава має працювати над тим, щоб розробити та запропонувати їм економічні програми, які стимулювали б економічний розвиток в Україні. В 2021 році зарплати в середньому виросли на 22%, а в деяких професіях на 50%. І все одно дані свідчать, що за минулий рік в Україну не повернулись близько 600 тис. осіб. Це говорить про те, що різниця в заробітній платі досить значна та існують і інші причини, які змушують людей залишатись за кордоном [5].

Держава має встановити та підтримувати зв'язок з українцями, які виїхали за кордон та стимулювати їх повертатися додому. Після завершення бойових дій це може призвести до серйозної кризи на ринку праці. Тому владі доведеться розробити спеціальні програми, які стимулюватимуть громадян України повертатися на Батьківщину. Для цього потрібно працювати одразу за трьома напрямками: із самими мігрантами, з місцевою владою та вітчизняним бізнесом. Влада має запропонувати містам та об'єднаним територіальним громадам фінансові та регуляторні інструменти, які стимулюватимуть їх розробляти та впроваджувати такі програми. Робота з бізнесом важлива, бо саме він і створює робочі місця та сплачує податки. Необхідно запроваджувати мотиваційні програми з працевлаштування саме тих українців, які готові повернутися. Щодо програм із самими мігрантами, то вони мають мотивувати до переказу більшої частини їхніх доходів та формування заощаджень в Україні з подальшим придбанням будь-яких активів або розвитку підприємництва. Це сприятиме у майбутньому до повернення самих мігрантів. Наприклад програма TresperUno, яка реалізується у невели-

ких містах Мексики спрямована на відновлення чи будівництво доріг, шкіл, лікарень. До кожного долара від мігранта уряд, штат і муніципалітет також додають по долару. Цю програму періодично розширюють. Четвертий долар може надати донор (наприклад, USAID), а п'ятий — наприклад, фінансова установа (таку функцію можуть виконувати місцеві банки). Важливо, що об'єкти, які потрібно відбудувати, обирають самі мігранти чи місцевий бізнес, а не муніципалітети та центральна влада, а допомагають з фінансуванням банки як партнери проєктів [6].

До кінця війни питання повернення мігрантів заради відновлення балансу на ринку праці буде відкритим. Адже з початку повномасштабного вторгнення Росії роботу в Україні втратили близько 4,8 млн людей. Саме настільки скоротилася кількість робочих місць у країні. Кількість безробітного населення за причинами незайнятості у 2019—2021 рр. наведена у табл. 1.

Тенденції, які виникли на ринку праці в умовах пандемії залишаються актуальними і сьогодні, але з 24 лютого 2022 року на ринку праці формуються нові реалії в умовах війни. Серед дій, які впровадили українські компанії у перший тиждень війни, зокрема, були налагодження постійної комунікації зі співробітниками, психологічна допомога, дотримання соціальних гарантій, виплата зарплати та авансових платежів. В ІТ-секторі значна кількість компаній ще до початку війни перемістила весь колектив або його частину у безпечні регіони, що спричинило дефіцит персоналу у життєво необхідних сферах. Наприклад, компанії, що торгують продуктами харчування у місцях ведення активних бойових дій або наближених до ведення бойових дій регіонів зіткнулися з проблемою дефіциту персоналу. Загострився попит на медичних працівників та фармацевтів, які були одними з найбільш затребуваних фахівців і до початку війни. Держава сприяє передислокації, збереженні виробничих та логістичних ланцюгів та відновленню діяльності підприємств у основних видах економічної діяльності. Для відродження економіки та можливості виплачувати заробітні плати бізнес почав пристосовуватися до роботи в умовах війни. Столиця утримує лідерство по кількості пропозицій вакансій в умовах воєнного стану. Найменше з усіх галузей постраждали від воєнної кризи ІТ-сфера, сільське господарство, сфера

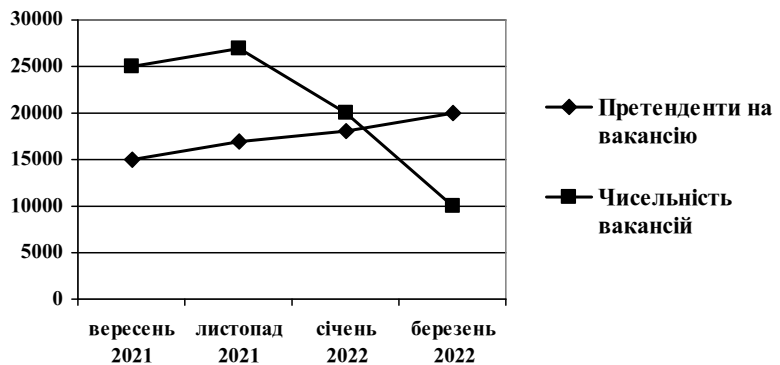


Рис. 2. Співвідношення попиту та пропозиції на ринку праці (в сфері ІТ)

Джерело: [9].

продажів, транспорт та логістика. Динаміка попиту та пропозиції в ІТ-сфері представлена на рис. 2.

Як зазначалося вище, за час повномасштабної війни з України виїхали приблизно 3,5 мільйона людей. Водночас після закінчення бойових дій та воєнного стану прогнозується ще одна хвиля міграції. Це будуть чоловіки, які приєднуються до сімей за кордоном, тобто кількість емігрантів ймовірно збільшиться, що є однією із серйозних загроз для України. Масштаби наступної хвилі міграції поки оцінити складно, але за даними експертів покинути Україну можуть до 5 мільйонів людей. Ключовим у відповіді на це запитання є терміни закінчення війни та її тривалість [6].

У першу хвилю міграції з 24 лютого прикордонники оформили понад 8,3 млн людей, які перетнули кордон в обох напрямках. З них майже 5,2 мільйона людей виїхали з країни, а вїхали до України — майже 2,7 млн українців. Зокрема, 2 червня з України виїхали понад 35 тисяч людей. Водночас прибули в країну понад 37 тисяч людей, з них понад 33 тисячі — українці. Також західні кордони країни перетнули майже 19 тисяч транспортних засобів. Крім того, прикордонники оформили 158 вантажівок із гуманітарною допомогою. За даними ООН, станом на 1 червня з України виїхали понад 6,9 мільйона людей. Більшість із них поїхали до Польщі — 3,6 мільйона громадян. Також ООН наводить дані, що понад мільйон українців виїхали в росію. Водночас українська влада фіксує депортацію громадян до рф із захоплених територій. В ООН зазначають, що 2,1 мільйона українців, які вїхали в Україну з початку повномасштабної війни, не обов'язково повертаються на тривалий час через нестабільну ситуацію [7].

Відповідно до постанови Європейського союзу (Директива ЄС), громадяни України, які

шукають притулку у зв'язку з війною, можуть залишатися у країнах Європейського Союзу до трьох років без необхідності попередньо подавати прохання щодо надання притулку. Йдеться про такі країни як Бельгія, Швейцарія, Фінляндія, Німеччина, Чехія, Австрія, Словенія, Хорватія, Болгарія, Греція, Італія, Франція, Іспанія, Португалія, Латвія, Литва, Естонія, Ірландія [7]. Під час війни Росії проти України багато країн світу почали приймати українців та надавати їм мінімальну фінансову допомогу. Більшість із тих, хто рятується від війни, виїждять в країни Європейського Союзу, де отримує соціальну допомогу, яку виплачують для задоволення основних життєвих потреб [8].

З різних регіонів у межах України виїхало 2 344 936 осіб — зі сходу, 1 936 839 осіб — з Києва та області, 1 302 022 осіб — з півночі України, 485 829 осіб — з півдня, 220 243 осіб — з центру, 187 854 осіб — з заходу [6]. Переміщення всередині країни відбувалося хвилями залежно від наявності бойових дій у регіоні чи населеному пункті. За оцінками експертів, 48% переміщених в Україні залишили місце проживання після початку війни, 45% залишили місце проживання, коли війна досягла їхнього району, а 5% покинули місце проживання через негативні очікування.

За даними Міжнародної організації з міграції, найбільша частка людей переїхала до західного макрорегіону — більше 2,5 млн осіб [6]. Дані, які публікують державні адміністрації в західних областях, втім, не збігаються з цими оцінками. Таку різницю можна пояснити тим, що тільки частина людей повідомляє про своє перебування місцевим органам влади. Найчастіше, реєстрація відбувається у випадках, коли прибулі звертаються по допомогу з поселенням або по гуманітарну допомогу.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зважаючи на масштаби зовнішніх та внутрішніх міграцій можна констатувати, що ринок праці наразі перебуває у розбалансованому стані та до завершення гарячої фази війни складно прогнозувати будь-які тенденції. Міграційні процеси в умовах війни пов'язані з втратою людського потенціалу, частини робочих місць внаслідок руйнування підприємств, зниженням розміру та нестабільністю виплат заробітної плати працюючих, погіршенням соціальних гарантій зайнятості та умов праці. Проте навіть в умовах воєнного стану значна частина роботодавців намагаються підтримувати

своїх співробітників, виплачуючи заробітну плату у повному обсязі та фінансову допомогу, незважаючи на відсутність роботи. Разом з тим, є значна частина компаній, які не запропонували жодної підтримки та допомоги співробітникам або навіть не виконали своїх зобов'язань щодо оплати праці за виконану роботу. Внутрішня міграція як чинник стабілізації економіки та бізнесу в умовах війни дає можливість зберегти людський потенціал, робочі місця та добробут працюючого населення. На даному етапі потребує продуманих та послідовних дій з боку держави і система стимулів робочої сили для її повернення з-за кордону та прикладання зусиль для післявоєнної відбудови економіки України.

Література:

1. Міграційний профіль України. (2015), URL: http://dmsu.gov.ua/images/files/UKR_Migration_20Profile_2015.pdf (дата звернення: 12.07.2022).

2. Дмитрук Б. П. Світові міграційні процеси: мотивація, види й наслідки для країн виїзду та приймаючих країн. Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. 2017. № 1. С. 18—27.

3. Якщо війна затягнеться, до України не повернуться 5 млн осіб. URL: <https://fakty.com.ua/ua/videos/yakshho-vijna-zatyagnetsya-do-ukrayiny-ne-povernutsya-5-mln-osib-libanova/> (дата звернення: 10.07.2022).

4. Переважна більшість тих, хто виїхав з України, хочуть повернутися. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3503250-perevazna-bilsist-tih-hto-viihav-z-ukraini-hocut-povernutisa-ekspertka.html#:~:text=%D0%9F%D1%82%D1%83%D1%85%D0%B8%20%D0%9D%D0%90%D0%9D%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%95%D0%BB%D0%BB%D0%B0%20%D0%9B%D1%96%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0,%D1%86%D0%B5%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%83%D1%82%D1%8C%20500%2D600%20%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F%D1%87> (дата звернення: 10.07.2022).

5. Як Україна повертатиме своїх громадян з-за кордону після війни. URL: <https://fakty.com.ua/ua/videos/yak-ukrayina-povertatyme-svoyih-gromadyan-z-za-kordonu-pislya-vijny-ekspert-z-migracziyi/#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D1%82%D0%B5%2C%20%D1%8F%D0%BA%20%D1%86%D1%8C%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B1%82%D1%83%D1%85%D0%B8%20%D0%9D%D0%90%D0%9D%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%95%D0%BB%D0%BB%D0%B0%20%D0%9B%D1%96%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0,%D1%86%D0%B5%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%83%D1%82%D1%8C%20500%2D600%20%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F%D1%87>

D1%96%D0%B3%D1%82%D0%B8-
,%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%-
88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%
20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%
BD%D1%82%D0%B0%D0%B6%D0%
B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BD%
D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%-
B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%-
B9%20%D0%B1%D1%8E%D0%B4%-
D0%B6%D0%B5%D1%82 (дата звернення:
14.07.2022).

6. Як повернути біженців в Україну після війни: експерт із трудової міграції запропонував план. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/analytics-and-forecasts/yak-povernuti-bizhentsiv-v-ukrainu-pislya-vijni-ekspert-iz-trudovoi-migratsii-zaproponuvav-plan.htm> (дата звернення: 15.07.2022).

7. Тимчасовий захист у ЄС — хто його може отримати та що він гарантує. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220314-tymchasovyj-zahyst-u-yes-hto-jogo-mozhe-otrymaty-ta-shho-vin-garantuye/> (дата звернення: 15.07.2022).

8. Пільги для біженців. Які країни та скільки платять українцям. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/posobiya-bezhentsev-kakie-strany-skolko-platyat-1654168701.html> (дата звернення: 15.07.2022).

9. Market Update, Apr 18th. Djinni Analytics, 2022 URL: <https://djinni.substack.com/p/market-update-apr-18th> (дата звернення: 21.05.2022).

10. Державна служба статистики URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2022).

References:

1. State Migration Service of Ukraine (2015), "Migration profile of Ukraine", available at: http://dmsu.gov.ua/images/files/UKR_Migration_%20Profile_2015.pdf (Accessed: July 2022).

2. Dmytruk, B. P. (2017), "World migration processes: motivation, types and consequences for countries of departure and receiving countries", *Visnyk Skhidnoyeuropeys'koho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*, vol. 1, pp. 18–27.

3. Nezhynhaj, I. and Brenzej, Ya. (2022), "If the war drags on, 5 million people will not return to Ukraine", available at: <https://fakty.com.ua/ua/videos/yakshho-vijna-zatyagnetsya-do-ukrayiny-ne-povernutsya-5-mln-osib-libanova/> (Accessed: 10.07.2022).

4. Ukrinform (2022), "The vast majority of those who left Ukraine want to return", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3503250-perevazna-bilsist-tih-hto-viihav-z-ukraini-hocut-povernutisa-ekspertka.html#:~:>

```
text=%D0%9F%D1%82%D1%83%D1%85%D0%B8%20%D0%9D%D0%90%D0%9D%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%95%D0%BB%D0%BB%D0%B0%20%D0%9B%D1%96%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0,%D1%86%D0%B5%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%83%D1%82%D1%8C%20500%2-D600%20%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F%D1%87
(Accessed: 10.07.2022).
```

5. Nezhyhaj, I. (2022), "How Ukraine will return its citizens from abroad after the war", available at: <https://fakty.com.ua/ua/videos/yak-ukrayina-povratatyme-svoyih-gromadyan-z-za-kordonu-pislyavijny-ekspert-z-migracziyi/#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D1%82%D0%B5%2C%20%D1%8F%D0%BA%20%D1%86%D1%8C%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B3%D1%82%D0%B8,%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82> (Accessed: 14.07.2022).

6. Kapustyn's'ka, K. (2022), "How to return refugees to Ukraine after the war: a labor migration expert proposed a plan", available at: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/analytics-and-forecasts/yak-povernuti-bizhentsiv-v-ukrainu-pislya-vijni-ekspert-iz-trudovoi-migratsii-zaproponuvav-plan.htm> (Accessed: 15.07.2022).

7. Hrubnik, M. (2022), "Temporary protection in the EU — who can get it and what it guarantees", available at: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220314-tymchasovyj-zahyst-u-yeshto-jogo-mozhe-otrymaty-ta-shho-vin-garantuje/> (Accessed: 15.07.2022).

8. Honcharova, K. (2022), "Benefits for refugees. Which countries and how much they pay Ukrainians", available at: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/posobiya-bezhentsev-kakie-strany-skolko-platyat-1654168701.html> (Accessed: 15.07.2022).

9. Djinni Analytics (2022), "Market Update, Apr 18th", available at: <https://djinni.substack.com/p/market-update-apr-18th> (Accessed: 21.05.2022).

10. State Statistics Service of Ukraine (2022), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (Accessed 20.05. 2022).

Стаття надійшла до редакції 14.07.2022 р.